

Ясиновська О. С.,
здобувач

Інституту економіко-правових досліджень НАН України

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТА ПІДПРИЄМСТВ-УЧАСНИКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Анотація. У статті здійснено аналіз підстав відповідальності державного господарського об'єднання та підприємств-учасників за порушення внутрішньогосподарських зобов'язань. Встановлено, що відповідальність між підприємствами та об'єднанням за невиконання своїх зобов'язань виходить з господарських договорів, що укладаються між ними, а також з норм локальних правових актів. Досліджено наслідки невиконання підприємствами зобов'язань щодо сплати майнових внесків.

Ключові слова: державне господарське об'єднання, підприємство-учасник, внутрішньогосподарське зобов'язання, господарська відповідальність.

Постановка проблеми. Згідно ч. 1 ст. 118 Господарського кодексу України об'єднання підприємств створюється з метою координації виробничої, наукової та іншої діяльності підприємств для вирішення спільних економічних та соціальних завдань [1, ч. 1 ст. 118]. Отже досягнення конкретної мети, зазначеної в установчих документах об'єднання, можливе в разі злагодженої роботи підприємств та об'єднання. Невиконання з боку підприємства-учасника обов'язків, що покладені на нього об'єднанням, негативно відбивається на роботі інших підприємств та об'єднання в цілому. Об'єднання, в свою чергу, уклавши договори з підприємствами-учасниками, може своєчасно не надати сировину, обладнання та матеріали, що також може завдати їм майнової шкоди. Це, зокрема, ставить питання відповідальності за порушення внутрішньогосподарських зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей відповідальності об'єднання та підприємств-учасників за порушення внутрішньогосподарських зобов'язань присвячені роботи багатьох радянських вчених, в тому числі П.М. Кацури, П.М. Мещерякової, В.В. Лаптева. Однак дослідження цієї теми після набрання чинності Господарським кодексом України майже не проводилося. Окремі проблеми правового регулювання внутрішньогосподарських відносин ставали предметом дослідження А.Г. Бобкової, О.М. Вінник, О.П. Віхрова, В.С. Щербини. Особливої уваги заслуговує дисертаційне дослідження «Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин», проведене М.П. Руденком, оскільки сформульовані в ньому висновки є важливими для дослідження теми відповідальності у внутрішньогосподарських відносинах об'єднання.

Метою статті є визначення підстав відповідальності державного господарського об'єднання та підприємств-учасників за порушення внутрішньогосподарських зобов'язань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж приступити до питання відповідальності в державному господарському об'єднанні, потрібно визначити, які виникають

в ньому відносини. Як вказує В.В. Лаптев, в об'єднанні складуються горизонтальні та вертикальні внутрішньогосподарські відносини [2, с. 237]. Горизонтальні – це відносини між підприємствами-учасниками та структурними підрозділами. М.П. Руденко з цього приводу зазначає, що суб'єкт господарювання, в нашому випадку – об'єднання, не завжди є учасником внутрішньогосподарських відносин, оскільки вони можуть виникати і між структурними підрозділами [3, с. 15]. Вертикальні відносини виникають між об'єднанням та підприємствами-учасниками, а також структурними підрозділами в процесі управління. М.П. Руденко, розкриваючи суб'єктний склад вказаних відносин, зазначає, що їх самостійним учасником можуть бути органи юридичної особи, якщо вони мають відповідну компетенцію [3, с. 10]. Кожний учасник цих правовідносин має певні права, а також обов'язки, за невиконання яких несе відповідальність.

М.П. Руденко, аналізуючи об'єкти внутрішньогосподарських відносин, поділяє їх на матеріальні та процедурні [3, с. 15]. До перших може бути віднесено майно, майнові комплекси, результати робіт, послуги, інформація, об'єкти інтелектуальної власності, в тому числі майнові права на них [3, с. 15]. В об'єднанні такі відносини можуть виникати з приводу передачі продукції одного підприємства іншому, надання послуг, виконання робіт та інше. Процедурні правовідносини, що пов'язані з прийняттям управлінського рішення або проведенням загальних зборів [3, с. 11]. Наприклад, об'єднання може затвердити плани розвитку об'єднання на коротко- і довгостроковий період, визначити єдині основи науково-технічної, маркетингової, рекламної, фінансово-економічної, цінової, інвестиційної, податкової та кредитної політики учасників.

Внутрішньогосподарські відносини регулюються законодавчими та локальними нормами. В нормативно-правових актах положення, що регулюють відносини всередині об'єднання, є нечисельними. Наприклад, в ч. 2 ст. 120 Господарського кодексу України встановлено, що асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств-учасників [1, ч. 2 ст. 120]. Згідно абзацу 4 ч. 2 ст. 121 Господарського кодексу України підприємства мають право отримувати інформацію від об'єднання, що пов'язана з його діяльністю [1, абзацу 4 ч. 2 ст. 121]. Слід вказати, що в радянському законодавстві внутрішньогосподарські відносини у виробничих об'єднаннях також майже не регулювалися. У зв'язку з цим Є.І. Голинкер запропонував міністерствам прийняти нормативні акти, що будуть регулювати внутрішньогосподарські відносини: Положення про внутрішньовиробничі поставки (аби Міністерства затверджували Особливі умови поставки по об'єднанням своїх систем), Правила про внутрішньогосподарські підряд-

ні роботи, Правила розгляду внутрішньогосподарські спорів [4, с. 10–11]. Інший прихильник даної позиції – радянський вчений В.В. Лаптев – пропонує закріпити норми правового регулювання найбільш важливих питань організації відносин, зокрема, відповідальності «<...> в узагальнюючому кодифіційному акті господарського законодавства <...>» [2, с. 243].

Здається, що справедливості цієї точки зору є досить сумнівною, як з позиції попереднього законодавства, так і чинного. Відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами, підпадають під поняття внутрішньогосподарських [1, ч. 7 ст. 3], і складають сферу господарських відносин [1, ч. 4 ст. 3]. Таким чином, хоча в господарсько-правовому стані підприємств, що є учасниками державних господарських об'єднань, можна виявити певні особливості, немає потреби для створення особливих норм для їх регулювання.

По-друге, запропонований підхід зобов'язує кожне міністерство прийняти велику кількість підзаконних нормативних актів, що регулюватимуть внутрішньогосподарські відносини в підвідомчих їм суб'єктах господарювання. Це мають бути нові положення про купівлю-продаж, обмін, оренду та інше, що ми вважаємо недоцільним. Однак слід зауважити, міністерства мають право приймати підзаконні акти, що визначають особливості діяльності в підвідомчій йому галузі. Як приклад, можна навести Інструкцію про порядок та умови поставки, закладення, зберігання і відпуску вугілля державного резерву на пунктах відповідального зберігання, затверджену Міністерством економічного розвитку і торгівлі України 19.10.2012 року наказом № 1157 [5].

Отже, з'ясувавши, що відносини, які складаються в об'єднанні, мають регулюватися чинним законодавством, можна перейти до аналізу підстав виникнення зобов'язань між підприємствами. Іншими словами, дізнатися яким чином опосередковуються відносини в державних господарських об'єднаннях? Оскільки учасники об'єднання є самостійними юридичними особами [1, ч. 1 ст. 121], то зобов'язання між ними виникають на підставі договорів. Вказане підтверджується також думками авторитетних вчених. Зокрема, В.К. Мамутов зазначає: між внутрішніми підрозділами підприємств та господарськими організаціями не виключається можливість укладення внутрішньогосподарських договорів [6, с. 18]. Доречно також навести висловлювання В.С. Мартем'янова з цього приводу: вертикальні внутрішньогосподарські відносини виникають в силу актів господарського керівництва з боку підприємств щодо своїх підрозділів, а також на основі договорів. Останні є найбільш поширеними для встановлення вертикального взаємозв'язку ланок зі своїми підрозділами (встановлення підрядних відносин з цехами, учасниками, бригадами, ланками тощо) [7, с. 47]. Горизонтальні відносини найчастіше виникають на підставі договорів між самостійними підрозділами. [8, с. 29]. Погоджуючись з В.С. Мартем'яновим, М.П. Руденко констатує: координаційне регулювання суб'єктів господарювання опосередковано договорами [9, с. 109].

У горизонтальних відносинах підприємства взаємодіють з приводу передачі продукції, надання послуг, виконання робіт. П.М. Кацура та М.Н. Мещерякова, аналізуючи відносини всередині Автомобільного волзького заводу, слушно зазначили: підрозділи несуть відповідальність за результати своєї роботи не

тільки перед об'єднанням, а й один перед одним [10, с. 102]. Це цілком зрозуміло, оскільки діяльність багатьох об'єднань побудована на взаємодії між підприємствами. Наприклад, в торф'яній промисловості перша група підприємств освоює торфові родовища, друга – добуває торф, третя – переробляє торф. У машинобудівній промисловості підприємство після закінчення виготовлення кузовів автомобілів передає їх іншому для присаднання деталей: гальмівних труб, педалей, моторного відсіку та інше. Затримка учасником продукції для передачі іншому підприємству веде до його простою та збитків. На відміну від об'єднання, в якому всі підприємства-учасники є самостійними юридичними особами, матеріальна відповідальність структурних підрозділів підприємства за результати роботи зводиться до дисциплінарної відповідальності її працівників.

Вертикальні відносини в об'єднанні також опосередковані договорами [2, с. 131], що направлені на координацію діяльності підприємств-учасників. Така координація здійснюється шляхом встановлення планів, формування внутрішньої науково-технічної, технологічної, фінансово-економічної, інвестиційної політики, створення системи управління якістю та сертифікації, координації робіт з виконання учасниками завдань і заходів державних цільових та галузевих програм. Відповідно, договори можуть визначати зобов'язання підприємств-учасників щодо виготовлення продукції в певній кількості, якості, за визначеними стандартами, встановлювати порядок використання природних ресурсів, зобов'язувати впроваджувати нову техніку та технології та інше. Таким чином, у вертикальних відносинах об'єднання та підприємств-учасників характерним є визначення об'єднанням задач, які має виконати підприємство, та забезпечення його необхідними умовами для цього: умов для виробництва, фронтом робіт, встановлення взаємозв'язків між учасниками. Наприклад, об'єднання виконує державне замовлення на виготовлення військової зброї. За договором підприємство-учасник зобов'язується виготовити певну кількість зброї, а об'єднання зобов'язується забезпечити підприємство відповідними матеріалами, устаткуванням, обладнанням.

Водночас слід враховувати, що зобов'язання між підприємствами та об'єднання можуть виникати не тільки за договором. Згідно ч. 1 ст. 123 Господарського кодексу України учасники об'єднання підприємств можуть вносити на умовах і в порядку, передбаченому його установчими документами, майнові внески (вступні, членські, цільові тощо) [1, ч. 1 ст. 123]. Практика свідчить, що досить часто підприємства порушують свої зобов'язання щодо сплати майнових внесків. Коли об'єднанню та учасникам не вдається врегулювати відносини та дійти згоди, законодавець дає можливість застосувати наслідки порушення зобов'язань. Наприклад, якщо майнові внески сплачуються у формі коштів, то за їх несплату учасник несе відповідальність відповідно до ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України – він має сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом [11, ч. 2 ст. 625]. В разі, якщо майновим внеском є індивідуальна річ, то відповідно до ч. 1 ст. 620 Цивільного кодексу України, об'єднання має право витребувати цю річ у підприємства та вимагати її передання відповідно до умов зобов'язання [11, ч. 1 ст. 620]. Крім того, якщо несплатою майнових внесків об'єднанню було завдано

збитки, то підприємство має відшкодувати їх [11, ч. 1 ст. 623].

Разом з тим, слід звернути увагу на те, що в судовій практиці мають місце випадки, коли суд відмовляє в задоволенні позову об'єднання до підприємства-учасника про стягнення заборгованості зі сплати майнових внесків через відсутність в установчих документах об'єднання положення про сплату майнових внесків підприємствами-учасниками, а інші локальні нормативні акти, прийняті об'єднанням, не є підставою для сплати таких внесків.

Так, наприклад, згідно рішення Господарського суду Черкаської області від 11.11.2011 року по справі № 09/5026/1927/2011 концерн «Техвоєнсервіс» звернувся до Державного підприємства «Черкаське військо лісництво» про стягнення 139 303 грн. несплачених внесків на утримання об'єднання [12]. Суд відмовив у задоволенні позову, оскільки в статуті концерну відсутні норми про умови і порядок внесення майнових внесків його учасників. Рішення суду мотивовано тим, що рішення правління об'єднання не є установчим документом, тому в підприємства відсутні зобов'язання зі сплати внесків на утримання концерну [12]. З таких міркувань судом була висловлена думка, що у підприємства-учасника не виникають боргові зобов'язання перед об'єднанням.

Наскільки обґрунтовано рішення суду з позицій чинного законодавства? З буквального прочитання положень ч. 1 ст. 123 Господарського кодексу України, випливає, що підприємства-учасники сплачують майнові внески, якщо це передбачено установчим документом об'єднання. Це положення статті не допускає виключення із загального правила. Тільки за умови наявності такого формулювання в статуті, можна говорити про те, що учасники зобов'язані сплачувати майнові внески, і, відповідно, нести відповідальність за їх несплату. Водночас слід враховувати, що статут, як установчий документ об'єднання, встановлює його правовий статус та має положення, що чітко закріплені в законодавстві. Одним з таких положень є встановлення компетенції органів управління суб'єкту господарювання [1, ч. 4 ст. 57]. Отже можна стверджувати, що в статуті може бути передбачено право органів управління об'єднання встановлювати зобов'язання підприємств сплачувати майнові внески.

Звідси виходить висновок про те, що обов'язок підприємств сплачувати майнові внески на користь об'єднання має виникати зі статуту, а також рішення органів управління за умови, що статутом передбачено право таких органів приймати відповідні рішення. Таким чином, якщо під час розгляду судом справи буде встановлено, що в статуті відсутні положення про обов'язковість сплати підприємствами-учасниками майнових внесків або вирішення їх сплати є можливим органами управління, то учасники об'єднання не зобов'язані сплачувати такі внески. В іншому разі учасники несуть відповідальність за несплату майнових внесків згідно чинного законодавства.

Висновок: відповідальність між підприємствами та об'єднанням за невиконання своїх зобов'язань виходить з господарських договорів, що укладаються між ними, а також з норм локальних правових актів.

Для реалізації ч. 1 ст. 123 Господарського кодексу України слід прямо передбачити в статуті, що підприємства-учасники зобов'язані сплачувати майнові внески, або питання їх сплати (уточнення розміру внесків) вирішується органами управління об'єднання.

Література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462.

2. Лаптев В.В. Правовое положение промышленных и производственных объединений. Москва, 1978. 248 с.
3. Руденко М.П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Харків, 2017. 21 с.
4. Гольянкер Е.И. Правовые проблемы организации и деятельности производственных объединений (по промышленности местных строительных материалов): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Саратов, 1976. 15 с. URL: <http://www.law.edu.ru/person/person.asp?persID=1492089> (дата обращения: 16.06.2018).
5. Інструкція про порядок та умови поставки, закладення, зберігання і відпуску вугілля державного резерву на пунктах відповідального зберігання: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 19 жовтня 2012 р. № 1157. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Офіційний вісник України. 2012. № 100. Ст. 4072.
6. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; за ред. В.К. Мамутова. Київ, 2004. 688 с.
7. Мартемьянов В.С. Хозяйственное право: курс лекций: в 2 т. Москва, 1994. 312 с. (т. 1).
8. Руденко М.П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2017. 210 с.
9. Руденко М.П. Локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин: сутність та принципи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Т. 1, випуск 38. С. 108–111.
10. Кацура П.М., Мещерякова М.Н. Новые формы организации промышленного производства. Москва, 1974. 175 с.
11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461.
12. Рішення господарського суду Черкаського суду від 11.11.2011р. №09/5026/1927/2011 за позовом Концерну «Техвоєнсервіс» м. Київ до державного підприємства «Черкаське військо лісництво» м.Сміла Черкаської області про стягнення 139303,73 грн. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19335829> (дата обращения: 16.06.2018).

Ясиновская О. С. Ответственность государственного хозяйственного объединения и предприятий-участников за нарушение внутривозвратных обязательств

Аннотация. В статье осуществлен анализ оснований ответственности государственного хозяйственного объединения и предприятий-участников за нарушение внутривозвратных обязательств. Установлено, что ответственность государственного хозяйственного объединения и предприятий-участников за нарушение внутривозвратных обязательств выходит из хозяйственных договоров, заключаемых между ними, а также из норм локальных правовых актов. Исследованы последствия невыполнения предприятиями обязательств по уплате имущественных взносов.

Ключевые слова: государственное хозяйственное объединение, предприятие-участник, внутривозвратное обязательство, хозяйственная ответственность.

Yasynovska O. Liability of governmental business associations and its members for infringement of intercompany obligations

Summary. The article analyses the legal reasons of liability of governmental business associations and its members for infringements of intercompany obligations. The article finds that the liability of a business association and its members for a failure to discharge their respective obligations arises out of business contracts signed between them, and provisions of local regulations. The author has studied the consequences of the members' failure to comply with their obligation to make asset contributions.

Key words: governmental business association, member, intercompany obligations, business liability.